

Les Back

Platges i cementiris

Les fronteres d'Europa i els seus fantasmes

Hi ha un rètol al peu del turó que porta al cementiri de Portbou, situat en un penya-segat. Diu: "Memorial W. Benjamin ", i una fl etxa dirigeix els visitants a la tomba del filòsof. Al costat d'aquest rètol hi ha un senyal de "prohibida l'entrada". Walter Benjamin se suïcidà ací, en aquest poble costaner, el 26 de setembre de 1940, després que la policia de fronteres espanyola hagués dictaminat que no tenia els papers necessaris per a abandonar la França de Vichy. El seu propòsit era escapar a través de Lisboa per retrobar altres intel·lectuals emigrats a Amèrica, com ara el seu amic Theodor W. Adorno. A l'Hotel de Francia, va escriure en un trosset de paper el seu missatge final:

En una situació sense sortida, no tinc altra solució que posar fi a tot. En un petit poblet dels Pirineus, on ningú no em coneix, és on la meua vida ha d'arribar a la seua fi . Et demanaria que transmetesses els meus pensaments al meu amic Adorno i li explicasses la situació en què ara em trobe. No tinc prou temps per a escriure totes les cartes que hauria volgut escriure. ¹

Refusada la seua entrada a Espanya i incapaç d'escapar del camp magnètic de l'Europa nazi, Benjamin va fer el que Marshall Berman en deia una "vaga preventiva contra si mateix".² Com molts altres exiliats, portava damunt ampolles de morfi na per si arribava a trobar-se en un moment de desesperació. El senyal de "prohibida l'entrada" que s'exhibeix ací de manera innocent és una il·luminació profana, talment una de les "imatges dialèctiques" de Benjamin. Lluent a la calor de l'estiu català, el senyal és un recordatori dels punts de sortida i entrada mortals que van ser controlats per la policia en aquesta petita i innòcua ciutat turística.

Acompanyat de la seua guia Henny Gurland, Benjamin havia caminat quinze quilòmetres a peu des de Banyuls, el dia abans. Havia creuat la muntanya a l'altra part de la badia del cementiri. No va ser tant l'esforç físic de travessar el paisatge el que el deixà exhaust com el fet de veure's abismat en uns temps foscos. Molta gent havia intentat — i fracassat — passar a través d'aquesta ciutat fronterera en direcció contrària, escapant de l'Espanya de Franco. Com comenta Michael Taussig en el seu bell llibre *Walter Benjamin's Grave*, les víctimes de Franco també freqüentaven la regió.³ Secrets brutals jauen enterrats en tombes identifi cades o anònimes disperses per aquest paisatge dolorosament bell.

En arribar a Portbou, vaig començar a buscar el que d'altres havien descrit ja i a prendre fotografi es que reproduïssen el que d'altres havien vist ja. Ho vaig fer sense adonar-me'n, i no per primera vegada, seguint un recorregut que havia traçat ja un altre escriptor. He llegit moltes vegades sobre aquest lloc i

viatjat fi ns ací a través de l'assaig de Marshall Berman sobre Benjamin i del llibre de Michael Taussig. D'alguna manera, estava buscant coses que em fossen ja familiars, com el monument a Benjamin, *Passages*, fet per l'artista israelià Dani Karavan, i l'epigrama que l'orna: "És més difícil honorar la memòria dels qui no tenen nom que la dels reconeguts. La construcció històrica està consagrada a la memòria dels sense nom". Si bé he estat incapaç de trobar aquest evocador passatge en cap de les obres publicades de Benjamin.

Si viatges a un lloc sobre el qual has llegit, hi ha sempre un punt en què les expectatives que has anat assimilant mentre llegies comencen a avançar-se a elles mateixes, com si les pàgines del llibre necessitassen ser arrancades, reescrites i substituïdes. Per a Michael Taussig, aquest és el moment en què la realitat social descrita en els escrits torna enrere al seu facsímil literari i demana què s'ha après i insisteix en un tracte just. "La realitat és un joc de trilers; els nostres escrits ho seran també. Durant un temps, s'interconnectaran, però aleshores es formarà una nova pauta de desordre ordenat, sempre una de nova abans de l'última".⁴

Pujant la lloma, m'adone de les vetes de ferro que taquen els penyals de roca obscura. Un altre rètol porta el nom de Benjamin; aquesta vegada es tracta d'una placa de marbre blanc penjada a la paret del Cementiri Municipal el 1979. Hannah Arendt es queixava el 1940 en una carta a Gershom Scholem que "el seu nom no està escrit enlloc".⁵ Havia vingut a presentar els seus respectes poc després del suïcidi de Benjamin. Se sentiria consolada ara? El nom de Benjamin està escrit a Portbou, però sembla que poca gent el reconeix. El pàrquing del cementiri és ple, però no dels cotxes de la gent que visita el monument, sinó més aviat perquè és un bon lloc per a aparcar, prop de les platges que hi ha més avall. Els generals de Franco són honorats en els noms dels carrers del poble. La vida del carrer s'associa amb el nom que esborra la persona que el posseïa abans. Hi ha noms sense referents, una apel·lació sense vida, una etiqueta lligada al no-res. Em pregunte si el destí de Benjamin és gaire diferent del dels generals.

En aquesta regió, després de morir, els cossos són soterrats en un nínxol sobre el terra durant cinc anys. Aleshores el nínxol és buidat i les restes són soterrades en una fossa comuna. Com explica Taussig, Walter Benjamin va ser rebatejat en els ritus funeraris catalans com a "Benjamin Walter" i enterrat no com a jueu sinó com a catòlic romà. En la part superior del cementiri hi ha un petit jardí en memòria seua, i un caminet que porta a una pedra sense tallar amb el nom de Benjamin i una cita seua: "No hi ha cap document de civilització que no siga alhora un document de barbàrie". Al damunt, hi ha pedres que ha anat deixant la gent que ha vingut ací a recordar-lo. Deixem les nostres pedres i el meu fi ll agafa un ocellet de joguet que hi ha en terra i li hi fa un niu.

La pedra sense tallar és una tomba que no és una tomba. La pols de les restes de Benjamin es fon amb les restes dels sense nom apilats en la fossa comuna del cementiri. Després de la visita d'Hannah Arendt, Gershom Sholem li contestà dient-li que la tomba era apòcrifa. Taussig suggereix, per contra, que la història de la tomba és una al·legoria de la vida de Benjamin; una existència que no encaixa, una vida nua mal reconeguda que la geopolítica del nazisme va fer precària i invivable. Baixant les escales, passem sobre la placa quadrada i rovellada que assenyala la trapa on es van tirar les seues restes.

Fora del cementiri hi ha l'entrada trian – gular als *Passages* de Dani Karavan. El mo – nument va ser inaugurat el 1994, en el mateix moment també que es posà la pedra sense tallar al cementiri. El monument, el va encarregar inicialment la República Federal d'Alemanya per commemorar el centenari del naixement de Benjamin el 1892. Però l'acabament del projecte es va veure retardat perquè el Ministeri d'Afers Estrangers en retirà misteriosament la subvenció. Encara que mai no s'ha admès, molta gent creu que és pel fet que les autoritats alemanyes se sentien incòmodes fi nançant un monument fora d'Alemanya a un jueu laic amb inclinacions marxistes. Konrad i Ingrid Scheurmann, del Arbeitskreis selbständiger Kultur–Institute,⁶ recaptaren els 657.000 dòlars nord–americans que eren necessaris per a completar el pro – jecte, de les institucions regionals alemanyes i del govern de Catalunya.⁷ Segons Karavan, *Passages* és un homenatge a les víctimes del nazisme i no sols un monument al gran filòsof.

Dempeus a l'entrada de l'estreta escala d'acer corten, sents els trens de la gran estació de ferrocarril que hi ha a prop. La grandària de l'estació — construïda per Gustave Eiffel — sembla desproporcionada i fora de lloc en un poblet de vacances tan petit. En l'època del tractat de Schengen i l'Eurozona, creuar la frontera francoespanyola té molt poc de la seua antiga signifi cació. Ja no has de canviar moneda ni estar en possessió d'un visat d'eixida. Només el so dels trens expressos que han de canviar les seues rodes de l'amplada europea a la ibèrica és encara un eco de l'època de Benjamin, una esgarrifosa resta dels transports que portaven els jueus a les factories de la mort a Auschwitz. Barrejades amb això hi ha les veus dels turistes a la platja d'avall i una llanxa motora amb rumb a la Marina de l'altre costat del cap.

Baixant les escales dels *Passages*, l'obscur corredor esdevé de sobte molt encalmat i l'aire es tranquil·litza amb l'absència de llum del sol. L'efecte és claustrofòbic i aterridor. Un dels meus fi lls torna enrere i corre cap a la llum. Les parets de ferro estan arrapades i marcades per brètols que han gravat els noms de les seues enamorades en el metall. A mitjan camí cap avall, el sostre s'obre al cel blavós. Descobresc el meu perfil reflectit en el vidre d'avall i el mar. La vista és impressionant i no sorprèn que Hannah Arendt la descrivís com "de lluny, el lloc més fantàstic i més bonic que haja vist mai en la meua vida".⁸ Uns quants escalons més, i un panell de vidre bloqueja el camí. El joc de triler fa un altre tomb.

El vidre està fet miquetes. Les línies en alemany de l'elogi de Benjamin als sense nom estan bastant clares i apareixen com si estiguessen escrites al cel. Però les traduccions espanyola, catalana, francesa i anglesa són il·legibles en les línies esmicolades i els trossos del vidre trencat. Trencat per qui? Pels apologistes i els simpatitzants dels nazis? Hi ha un munt de pintades feixistes als barris pobres i a les entrades del ventre urbà de Catalunya. Però una mirada més atenta revela que el vidre no l'han trencat des d'aquest costat. De fet, les pedres es veuen a l'altra banda del vidre, que han trencat, doncs, des de l'altre costat. Imagine joves armats amb pedres i disparant–les des de la platja d'avall al monument en ruïnes.

Seria sorprenent que aquest homenatge als sense nom acabàs sent una ruïna? Un monument que no siga tocat o estimat en acte de dol s'anquilarà i se submergirà en el paisatge com les restes d'un cos tret d'un dels nínxols i llançat a la fossa comuna. El monument destruït és un recordatori que Benjamin continua sent el que va ser sempre: un objectiu anònim trencat per la malícia humana o la força del vent. Les pedres llançades contra ell són més grans que les dipositades en la seua tomba.

L'epigrama escrit al cel continua sent una bella il·lusió. Però hi ha un altre secret i un altre moviment en el joc de triler. Més tard, trobe la referència. Apareix en un passatge suprimit del conegut últim assaig de Benjamin, el títol del qual en anglès és citat més sovint com a "Tesis sobre la Filosofia de la Història". Benjamin mai no tingué la intenció de publicar el passatge i per això l'origen és tan evasiu. Durant la guerra, el paper era escàs i Benjamin recollia qualsevol cosa sobre la qual pogués escriure. Va escriure l'elogi dels sense nom en la fràgil pàgina taronja del *Schweizer Zeitung am Sonntag*. En la recent traducció de l'obra completa de Benjamin a l'anglès, la cita apareix en unes "paralipòmena".⁹ La nova traducció inclou un eloqüent fragment que no apareixia en la cita usada als Passages de Karavan:

És més difícil honorar la memòria de la gent anònima que honorar la memòria dels famosos, dels celebrats, *sense excloure els poetes i els pensadors*. La construcció històrica està consagrada a la memòria de la gent anònima. (La cursiva és meua, L.B.)¹⁰

Benjamin no s'hauria inclòs d'entre els sense nom. Gravades en el vidre esmicolat, les paraules del fi lòsof evoquen més aviat la traça dels desapareguts que omplen les nombroses fosses desconegudes al llarg de la frontera. Aquests fràgils comunicats fi nals potser hi són perquè puga tenir signifi cat per "totes aquelles cartes que hauria volgut escriure".

A l'eixida del poble, el camí de la costa al nord de Portbou puja els penya-segats irregulars en una seqüència de corbes molt tancades. Des d'aquest punt privilegiat — a l'altra cara de la badia —, l'escala dels *Passages de Karavan* és impressionant. Un enorme canal excavat en el paisatge, una línia rovellada i indeleble que sembla enfonsada en la roca. Al capdamunt del penya-segat hi ha el punt de control que Benjamin degué creuar camí del poble. Avui abandonada, l'oficina on hi havia la policia de fronteres i on examinava els documents fa de llenç per als artistes grafi ters. Expressions *hiphop* en calligrafi a del metro de Nova York omplen qualsevol superfície lliure. L'antic lloc de control és una relíquia de l'ordre que determinà el destí de Benjamin. Una estranya i incerta ruïna habitada només per l'espectre del seu antic poder. És un recordatori que les fronteres de la fortalesa Europa han canviat i també la naturalesa de la seua violència. Els sense nom d'avui no passen per ací perquè els guàrdies de la frontera s'han mogut cap a ells. Més encara, el control s'estreny entorn dels perfils de les persones no desitjades, de manera que en defi neix la identitat i els jerarquiza en un ordre d'humanitat.

Etienne Balibar comenta que la principal frontera d'Europa la marca el que ell anomena la Tanca Sud-Mediterrània — tant física com virtual —, erigida per a mantenir els africans fora del sòl europeu.¹¹ La tanca espanyola que separa els enclavaments de Ceuta i Melilla a la part marroquina de l'estret de Gibraltar n'és un cas exemplar. La tanca s'ha convertit en un punt de pressió on el desig dels subsaharians d'emigrar a Europa topa amb els esforços físics i materials per mantenir-los al seu lloc. Milers d'emigrants tractaren de saltar-la el setembre de 2005. S'estima que uns 700 ho aconseguiren, mentre que sis van morir en enfrontaments amb les forces de seguretat marroquines. Uns quants centenars més es van ferir les mans als filferros de pues. El govern espanyol de José Luis Rodríguez Zapatero respongué anunciant que construiria una tercera tanca per a reforçar les dues ja existents. La nova xarxa de filferro esmolat com un ganivet d'11 km de llarga, que li costà a Espanya uns 33 milions d'euros, va ser erigida el 2005 amb una alçada de sis metres. El filferro està arrosat per punts de vigilància continus i hi ha una ronda que corre

entre las tanques perquè els vehicles de policia hi puguen patricular regularment i les ambulàncies atendre la gent enganxada en les fortificacions. Reflektors, càmeres de video i sensors de soroll i moviment omplen les torres de control del sistema nerviós central de la frontera.

Hi ha ací una paradoxa d'una altra naturalesa. Convergint a Melilla i Ceuta des de tot el nord d'Àfrica, els emigrants es veuen ells mateixos de camí cap a Europa i no cap a Espanya o França. Sandro Mezzadra comenta que els emigrants africans són sovint europeus més entusiastes que els posseïdors de passaports de la UE en el continent.¹² Malgrat el menyspreu blanc envers seu, els emigrants són potser els darrers euroentusiastes, fins al punt de pagar pel seu fervor amb les seues pròpies vides. Com a l'època de Benjamin, per a qui cerca asil, el moviment i el suïcidi estan entrelligats l'un amb l'altre, l'esperança de llibertat es porta a la frontera amb un risc fatal.

Els cossos dels africans ofegats suren sovint en les selectes platges de les illes Canàries. Els africans no són molt visibles a Lanzarote i Fuerteventura, però els cossos d'aquests vençuts tenen obsessionats els promotors immobiliaris, que s'enorgulleixen d'atraure una "classe millor" de turista. El periodista Terry Fitzpatrick es trobà el 2006 amb un agent immobiliari anglès a Puerto Rosario, que li digué que la seua companyia havia perdut en dues ocasions possibles vendes perquè els seus clients havien anat a passejar a la platja i s'hi havien trobat amb cossos sense vida. "No hi ha problema amb els grups d'africans pidolant als centres urbans, però els cossos a les platges són una altra cosa i són decididament nocius per als negocis".¹³

Això em porta de nou el so de la platja de Portbou, el monument a Benjamin i la precària coexistència d'esbargiment a la platja i mort.

"UNITED per l'Acció Intercultural" és una xarxa europea que vol conscienciar sobre la situació dels exiliats d'avui. Des del 1993, aquesta organització ha estat documentant cada cas de mort de refugiats de resultes de la manera com es controlen les fronteres europees.¹⁴ UNITED encoratja els europeus a imprimir i exhibir la llista creixent de noms i les circumstàncies de les seues morts. Avui la llista conté 8.855 noms; quan llegiràs aquest article, en seran més. Llistar els noms és part d'un monument vivent en curs que tracta d'encendre una espurna d'esperança contra la dramàtica violència de la frontera. "Si la mort d'unes 8.800 persones", diuen, "no desperta la consciència d'Europa, què ho farà?" El clima d'autosatisfacció entre els polítics i els intel·lectuals europeus impedeix qualsevol presa de consciència.¹⁵ Perry Anderson acusa les recents representacions de l'èxit i la civilitat d'Europa d'inhibides per un "narcisisme il·limitat", una mena de vanitat política autosatisfeta que es felicita a si mateixa per la desaparició de les fronteres internes, l'èxit de l'euro i la mobilitat de la població dins la UE ampliada.¹⁶ Aquesta visió del que és Europa s'aparta de la dels cossos obscurs arrossegats pel corrent a les platges de Puerto Rosario i les cares darrere la tanca de Melilla. Els entusiastes impulsors d'una Europa renaixent, *sense excloure poetes i pensadors*, farien ben fet de recordar les paraules gravades en la tomba de Walter Benjamin: "No hi ha document de civilització que no siga alhora document de barbàrie". No hi ha platja que no siga també un cementiri.

¹ El text d'aquesta carta es trobava entre els papers d'Adorno, escrit de mà de Henny Gurland, que segurament la degué copiar per a Adorno. Citat en Henri Lonitz, ed., *Theodor W. Adorno and Walter Benjamin. The Complete Correspondence 1928–1940*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1994, p. 342.

- ² Marshall Berman, *Adventures in Marxism*, Londres, Verso, 1999, p. 240.
- ³ Michel Taussig, *Walter Benjamin's Grave*, Chicago i Londres, University of Chicago Press, 2006, p. 19.
- ⁴ *Ibidem*, p. XI.
- ⁵ Citat per Gershom Scholem, *Walter Benjamin: The Story of a Friendship*, Filadèlfi a, Jewish Publications Society, 1981, p. 226.
- ⁶ Grup de Treball d'Instituts Culturals independents [Nota del Traductor].
- ⁷ Michèle C. Cone, "Memorial to Walter Benjamin", *Sculpture*, vol. 4, 2, 1995, pp. 16–17.
- ⁸ Citat en Gershom Scholem, *Walter Benjamin...*, p. 226.
- ⁹ "Paralipòmena", plural de *paralipomenon*, terme grec que originàriament signifi cava "allò omès". Schopenhauer l'incorporà al llenguatge filosòfic per a designar les anotacions complementàries (redaccions alternatives, fragments, variants...) a un text [N. del T.]
- ¹⁰ Walter Benjamin, "Paralipomena to On the Concept of History", a *Walter Benjamin, Selected Writings Volume 4: 1938–1940*, edició a cura de Howard Eiland i Michael W. Jennings, Cambridge, Massachussets i Londres, Belknap Press, 2003, p. 406.
- ¹¹ Etienne Balibar, *Strangers as Enemies: Further Reflections on the Aporias of Transnational Citizenship*, Globalisation Working Papers, McMaster University, Califòrnia, EUA, 2006.
- ¹² Sandro Mezzadra, "Border as Method: A Critical Perspective on the Transformations of Borders in Europe", comunicació presentada al col·loqui *Making Europe / Making Europeans: the Ethnographic and the Everyday*, Center for European Studies, University of Texas at Austin, 10 d'abril de 2008.
- ¹³ Terry Fitzpatrick, "The Price of a Better Life", *Searchlight*, 368 (2006), p. 20.
- ¹⁴ Vegeu <http://www.unitedagainstracism.org/pages/campfatalrealities.htm>
- ¹⁵ Vegeu, per exemple, Mark Leonard, *Why Europe Will Run the 21st Century*, Londres, Fourth Estate, 2005.
- ¹⁶ Perry Anderson, "Depicting Europe", *The London Review of Books*, 20 de setembre de 2007.

Published 2009–01–19

Original in English

Translation by Antoni Furió

Contribution by L'Espill

First published in L'Espill 29 (2008)

© Les Back/L'Espill

© Eurozine